

dr hab. Krzysztof Sychowicz
Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki
i Przedsiębiorczości w Łomży

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Eweliny Ślęzak pt. „Struktura i działalność Wydziałów do Spraw Wyznań w Łodzi i w województwie 1950–1975)”, maszynopis, ss. 608.

Walka władz komunistycznych z Kościołami i związkami wyznaniowymi, a szczególnie z Kościołem rzymskokatolickim toczyła się z różnym natężeniem od początku instalowania się tej wrogiej wobec historii, kultury i tradycji polskiej ideologii. Do prowadzonych działań wykorzystywano mający stać się podstawą nowego ustroju aparat represji (m.in. urzędy bezpieczeństwa publicznego) oraz rozbudowywane w szybkim tempie struktury partyjne (Polskiej Partii Robotniczej, a następnie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej). Wraz z upływem czasu do grona tego dołączyła mająca odegrać istotną rolę administracja wyznaniowa, reprezentowana przez powstały w 1944 r. w Resorcie Administracji Publicznej PKWN Departament Wyznaniowy, do którego kompetencji należały sprawy prowadzone przed wojną przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Nowo utworzony departament istniał następnie w ramach Ministerstwa Administracji Publicznej (od 1 stycznia 1945 r. do 19 kwietnia 1950 r.).

Kolejnym z elementów antykościelnej polityki państwa było powołanie do funkcjonowania 19 kwietnia 1950 r. Urzędu do Spraw Wyznań, do którego kompetencji należało m.in. koordynowanie polityki wyznaniowej z działalnością innych resortów oraz nadzór nad przestrzeganiem przepisów odnoszących się do Kościołów i związków wyznaniowych. Dla realizacji tych zadań, w ramach urzędu utworzono trzy wydziały: ogólny, rzymskokatolicki i wyznań nierzzymskokatolickich. UdSW oraz będące jego ekspozyturami wojewódzkie Wydziały ds. Wyznań (do 1957 r. także referaty powiatowe), objęły swoim działaniem całokształt stosunków między istniejącymi w Polsce Kościołami a państwem. Prawdziwym zadaniem UdSW było ograniczenie ich działalności i przejęcie nad nimi kontroli, zminimalizowanie duszpasterskiej działalności Kościoła rzymskokatolickiego i doprowadzenie do jego rozłamów.

Temu zagadnieniu, a konkretniej funkcjonowaniu struktur administracji wyznaniowej, poświęcona jest właśnie recenzowana rozprawa. Już samo wybranie tematu zasługuje na docenienie, ze względu na niewielką ilość prac poświęconych wyłącznie temu zagadnieniu, zwłaszcza dotyczących funkcjonowania struktur wojewódzkich. Choć istnieje wiele publikacji

dotyczących relacji Kościoła rzymskokatolickiego z władzami komunistycznymi, ciągle brakuje tych poświęconych strukturom, działalności i osobom pracującym w UdsW. Problematykę tę przybliżają nam w pewnym zakresie prace: Andrzeja Friszke, *PRL wobec Kościoła. Akta Urzędu do Spraw Wyznań 1970-1978*, Warszawa 2010 oraz *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, tom 1: *Struktury wojewódzkie i wybrane aspekty działalności*, red. Rafał Łatka, Warszawa 2020. Znacznie liczniejsze są artykuły, częściowo wykorzystane przez autorkę, a z których wspomnieć można chociażby te napisane przez Konrada Białeckiego, *Urząd do Spraw Wyznań wobec Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wybrane zagadnienia*, „Roczniki Humanistyczne” (2018), t. LXVI, z. 2, s. 9–35; Andrzeja Szymańskiego, *Działanie Wydziału do Spraw Wyznań w Płocku wobec Kościoła katolickiego w latach 1950-1989 w świetle dokumentów Archiwum Państwowego w Płocku*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 17(2014), 247-269, czy Michała Krawczyka, *Organy państwowo-partyjne odpowiedzialne za wytyczanie i realizowanie polityki wyznaniowej PRL*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach” 2011, nr 89, s. 211–225, jak też te odnoszące się do współpracy administracji wyznaniowej z jej odpowiednikami w innych krajach Dominika Zamiatały, *Robocze spotkania pionów wyznaniowych PRL i CSRS (zarys problemów)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2018, nr 2, s. 259–289 i Bartłomieja Noszczaka, *Antykościelna międzynarodówka. Współpraca polskiego Urzędu do spraw Wyznań z jego odpowiednikami w państwach „demokracji ludowej” (1954–1962)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2019, nr 33, s. 406–437. Oczywiście różnią się one między sobą m.in. zakresem chronologicznym, tematycznym, sposobem przedstawienia, szczegółowością i wykorzystanymi źródłami.

Rozprawa mgr Eweliny Ślęzak jest udaną próbą przedstawienia procesu tworzenia się struktury i funkcjonowania Referatów/Wydziałów do Spraw Wyznań na terenie miasta Łodzi i województwa łódzkiego w latach 1950–1975. Omówione w niej zostały zasady, jak i sposób funkcjonowania administracji zajmującej się problematyką wyznaniową, zaczynając od szczebla wojewódzkiego, poprzez miejski i kończąc na powiatowym. Zostały określone i uzasadnione ramy chronologiczne pracy, chociaż sama Autorka wskazała na pewne wątpliwości z tym związane. Co najważniejsze, jest to też pierwsza próba dokonania kompleksowej analizy działalności i oceny tej polityki na poziomie administracji terenowej, w tym wypadku na terenie województwa łódzkiego. Przystępując do tego zadania Autorka wzięła pod uwagę zarówno ramy prawne, jak też niezwykle istotną, a zarazem dla części badaczy trudną i delikatną kwestię obsady personalnej. W omawianej pracy przedstawiono charakterystyki pracowników RdSW/WdSW PRN m. Łodzi oraz RdSW/WdSW PWRN w

Łodzi. Autorka starała się również omówić stopień zależności tych struktur od lokalnych władz partyjnych oraz ich współpracę z aparatem bezpieczeństwa. Odniosła się ona także do bardzo istotnej kwestii upolitycznienia omawianych struktur oraz dokonała analizy metod i efektów ich polityki prowadzonej w celu rozbicia jedności Kościoła rzymskokatolickiego na terenie województwa łódzkiego, analizując również wprowadzane w życie przez władze komunistyczne przepisy prawne.

Nie pominięto w tym wypadku także ich stosunku do innych Kościołów i związków wyznaniowych. Autorka wskazując genezę powstania wielowyznaniowej społeczności u podstaw której leżał bujny rozkwit miasta w XIX wieku, który spowodował napływ przedstawicieli różnych religii i narodowości. Ten wielokulturowy charakter miasta zniknął w wyniku II wojny światowej, która doprowadziła początkowo do eksterminacji ludności żydowskiej, a następnie zredukowania liczby protestantów. Efektem tego była sytuacja mająca miejsce w całym odradzającym się państwie polskim, które według ówczesnych władz stawało się jednonarodowe i jednowyznaniowe (taka wersja stała się przynajmniej oficjalnie obowiązującą). Autorka przypomniała o funkcjonowaniu na omawianym terenie m.in. Katolickiego Kościoła Mariawitów w Polsce, Kongregacji Wyznania Mojżeszowego, Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, Kościoła Ewangelicko-Reformowanego, Kościoła Metodystycznego, Kościoła Polskokatolickiego, Kościoła Starokatolickiego Mariawitów, Kościoła Zjednoczonych Ewangelicznych Chrześcijan Dnia Siódmego i Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Jednocześnie zwrócono uwagę, że Kościoły te i związki wyznaniowe nie posiadały odpowiedniej liczby wyznawców, aby móc szerzej oddziaływać na lokalne środowisko, w niektórych przypadkach stopniowo obumierając. Odnosząc się do kwestii wyznaniowych próbowano też w kilku miejscach dokonać porównania polityki prowadzonej przez władze komunistyczne wobec Kościołów mniejszościowych i Kościoła rzymskokatolickiego.

Kolejnym ciekawym elementem poruszonym przez Autorkę jest zwrócenie uwagi na fakt wynikający z pełnienia przez Łódź roli dużego ośrodka miejskiego, a zarazem miasta posiadającego silne tradycje funkcjonowania ruchu robotniczego. Ta specyfika, jak się okazuje, miała wpływ na działania podejmowane zarówno przez władze partyjno-rządowe, jak i hierarchię kościelną. Obie strony miały jednak skrajnie różne wizje przyszłości nie tylko miasta ale i regionu oraz państwa.

Dążąc do jak najlepszego opracowania zagadnienia mgr Ewelina Ślęzak sięgnęła do szerokiego zasobu materiałów archiwalnych. Podstawową bazą źródłową do jego zgłębiania stały się dokumenty wytworzone przez UdSW oraz jego terenowe agendy. Najpoważniejszym

problemem w tym wypadku było rozproszenie materiałów archiwalnych. Pomimo tego Autorka sięgnęła zarówno do zbiorów państwowych jak i kościelnych. Co istotne skorzystała z największego zasobu dokumentów dotyczący struktury aparatu wyznaniowego, znajdującego się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Podstawą dysertacji stał się zespół Urzędu do Spraw Wyznań, w tym m.in. rozporządzenia Rady Ministrów i okólniki dotyczące realizacji polityki wyznaniowej. Dzięki protokołom z odpraw dyrektorów UdSW z kierownikami RdSW/WdSW udało się Autorce pokazać system kierowania urzędem. Natomiast sprawozdania z działalności RdSW/WdSW dostarczyły danych statystycznych i innych informacji dotyczących konkretnych parafii i duchownych różnych wyznań. Odtwarzając funkcjonowanie Wydziału Społeczno-Politycznego Autorka sięgnęła do zespołu Ministerstwa Administracji Publicznej, zawierającego dokumenty dotyczące stosunku władz komunistycznych do Kościołów mniejszościowych i związków wyznaniowych. Wykorzystano tutaj również akta: Wydziału Organizacyjno-Prawnego, Biura Organizacyjno-Prawnego Kadr, Wydziału Finansowego, Samodzielnego Oddziału Spraw Osobowych oraz akta znajdujące się w zespole Urzędu Miasta Łodzi. Do opracowania niniejszej dysertacji Autorka skorzystała ponadto m.in. ze zbiorów Archiwów Państwowych w: Łodzi, Lublinie, Poznaniu, Archiwum Państwowym Oddział w Sieradzu, Archiwum Państwowym w Piotrkowie Trybunalskim Oddział w Tomaszowie Mazowieckim oraz Centralnego Archiwum Wojskowego Wojskowego Biura Historycznego. Materiały zgromadzone we wspomnianych archiwach pozwoliły na uzupełnienie obrazu struktur, obsady personalnej i działalności Referatów/Wydziałów. W pracy wykorzystano też w dostępnym zakresie (zniszczone częściowo przez SB), materiały zgromadzone w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Autorka podjęła również próbę, zakończoną częściowym sukcesem, przeprowadzenia kwerendy w Archiwum Archidiecezji Łódzkiej.

Na wstępie jednak uwagę przykuwa tytuł, w którym przynajmniej dla mnie mankamentem jest brak doprecyzowania nazwy województwa, którego m.in. teren jest przedmiotem analizy Autorki („*Struktura i działalność Wydziału do Spraw Wyznań w Łodzi i województwie [??] (1950–1975)*”). W spisie treści pojawia się kolejne, nie do końca jasne określenie, odnoszące się do regionu łódzkiego (s. 3 Rozdział V *Realizacja państwowej polityki wyznaniowej przez Wydziały do Spraw Wyznań w Łodzi i regionie łódzkim*). Tym nie mniej zastosowany w pracy układ chronologiczno-problemowy ułatwia śledzenie zachodzących zmian zarówno administracyjnych jak i instytucjonalnych. Cała praca jest zróżnicowana pod względem zawartości. Występują w niej fragmenty przyciągające uwagę i wnoszące nowe wiadomości, ale również miejsca wymagające większego skupienia nad treścią. Umieszczono

w niej też dużą liczbę charakterystyk pracowników administracji wyznaniowej, będących faktycznie biogramami. Bez większych problemów, a z korzyścią dla pracy część informacji w nich zawartych można przenieść do przypisów.

Oceniana rozprawa składa się ze wstępu, w którym Autorka określiła: przedmiot oraz zakres chronologiczny i terytorialny badań, wykorzystane źródła oraz zawarła analizę literatury dotyczącej badanego zagadnienia, jak też uwagi metodologiczne. W tym miejscu chciałbym zwrócić uwagę na dwa elementy: pierwszy – dotyczy znajdującej się w nim wzmianki o „nieopracowanych losach Kościołów w ujęciu regionalnym” (s. 20), drugi – przypisów ze s. 22. Odnosząc się do pierwszej kwestii trudno pominąć prace pod redakcją wspomnianych przez autorkę Konrada Białeckiego i Zbigniewa Stanucha, jak też autorstwa Adama Dziuroka i szeregu innych. Uwaga dotycząca przypisu 25 wiąże się z występującym w nim błędem stylistycznym oraz brakiem ujęciem części wymienionych w nim publikacji w bibliografii.

Zawartość pracy została przedstawiona w pięciu rozdziałach, zawierających liczne podrozdziały. W tym wypadku wprowadzający charakter ma Rozdział I (*Sytuacja Łodzi i województwa łódzkiego po II wojnie światowej*), który wbrew swojemu tytułowi dotyczy w dużej mierze właśnie okresu wojny, jak i lat przedwojennych. Bez wątplenia jednak jest to wręcz niezbędne wprowadzenie do głównego tematu, pozwalające lepiej poznać specyfikę omawianego terenu. Ponadto znajdziemy w nim omówienie zachodzących w tym okresie zmian administracyjnych, religijnych, społecznych i politycznych zachodzących na tym terenie. Można tutaj mieć pewną uwagę do pkt. 2 tego rozdziału (2. *Losy Łodzi i województwa po 1945 r.*), w którym brakuje zamknięcia ram czasowych opisywanych wydarzeń. Odnosząc się do jego zawartości trzeba wskazać kolejne stwierdzenia budzące pewne zastrzeżenia, jak „... masowe aresztowania lokalnych elit intelektualnych, działaczy politycznych i społecznych, miało to pozbawić Łodzian **osób rządzących**” (s. 47). Trudno mówić o tych ostatnich w sytuacji funkcjonowania władz okupacyjnych. Ponadto w mojej ocenie fragment o powstaniu i likwidacji getta (s. 88) powinien znaleźć się raczej we wcześniejszym punkcie, gdyż ten dotyczy wydarzeń mających miejsce po 1945 r. Nie do końca zgodziłbym się też ze stwierdzeniem ze s. 103, iż „Zmiana polityki władz komunistycznych względem wyznań religijnych jaką możemy zaobserwować pod koniec lat 40. nie dawała zbyt dużej przestrzeni do funkcjonowania którejkolwiek z grup wyznaniowych”. Biorąc pod uwagę zachodzące w tym okresie wydarzenia trudno porównywać sytuację w jakiej znajdował się Kościół rzymskokatolicki i Świadkowie Jehowy z warunkami funkcjonowania Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.

Rozdział II (*Państwowa administracja wyznaniowa na terenie Łodzi i województwa łódzkiego w latach 1945–1950*) jest początkiem omawiania przez Autorkę zagadnień stanowiących główny temat rozprawy. Odnosi się w nim do pierwszego okresu powstawania jednostek administracji państwowej, zaangażowanych w prowadzenie polityki wyznaniowej, kontrolowanej oczywiście przez władze partyjne. W tym wypadku pewne uwagi można mieć do materiału na s. 140–143, który jest właściwie wykazem kompetencji Oddziałów (nie tylko Wyznaniowego i Stanu Cywilnego) wchodzących w skład Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi. W Rozdziale III (*Struktura organizacyjna i rola Wydziału do spraw Wyznań w administracji wyznaniowej miasta Łodzi*) mamy do czynienia z połączeniem dwóch zagadnień, bezpośrednio związanego z tematem powstania i funkcjonowania administracji wyznaniowej na terenie Łodzi oraz szerokiego omówienia okoliczności powstania i kompetencji Urzędu do Spraw Wyznań. Zawarte w nim zostały charakterystyki kolejnych dyrektorów UdSW (s. 184–189), nawet tych pełniących swe funkcje w okresie wykraczającym poza ramy czasowe pracy (s. 192–196). Biorąc pod uwagę przygotowanie pracy do wydania drukiem warto byłoby zastanowić się nad umieszczeniem tych informacji w przypisach. Jak najbardziej pożądane i cenne dla pracy oraz badań naukowych jest natomiast przedstawienie sylwetek kierowników RdSW PRN w Łodzi (s. 203–209) i kierownika WdSW Zygmunta Skwiry (s. 237–239) oraz wykazanie ciągłości instytucjonalnej pomiędzy Departamentem Wyznaniowym MAP i jego spadkobiercą UdSW (s. 219). W tym wypadku można mieć wątpliwości co do sensu kilkakrotnego przytaczania w formie tabelarycznej niemal identycznego wykazu pracowników WdSW (s. 258, 260, 268). Pojawia się też pytanie, czy wyliczanie na kilku stronach zadań wyznaczonych przez WdSW wydziałom PRN m. Łodzi nie lepiej byłoby przedstawić w formie omówienia (s. 262–264).

Rozdział IV (*Struktura organizacyjna i rola Wydziału do Spraw Wyznań w administracji wyznaniowej na terenie województwa łódzkiego*) to obok opisanie działalności istniejącej w latach 1950–1975 w województwie łódzkim administracji wyznaniowej, zakończona sukcesem próba odtworzenia jej struktur i ukazania miejsca zajmowanego przez nią w kontaktach z innymi organami administracyjnymi i władzami partyjnymi. Mamy też tutaj do czynienia z kontynuacją analizy obsady personalnej funkcjonujących w jej ramach jednostek organizacyjnych. Mocnym elementem rozdziału są analizy i wykresy dotyczące zatrudnienia w omawianych instytucjach oraz przynależności pracowników do partii komunistycznej. Ostatni, Rozdział V (*Realizacja państwowej polityki wyznaniowej przez Wydziały do Spraw Wyznań w Łodzi i regionie łódzkim*) dwu a w niektórych przypadkach nawet trzykrotnie większy niż wcześniejsze części pracy, to charakterystyka działalności prowadzonej przeciwko Kościołom

i związkom wyznaniowym, funkcjonującym na terenie województwa łódzkiego. W tym wypadku obok szeroko opisanych działań typowo administracyjnych związanych z egzekwowaniem przepisów wprowadzanych przez władze Autorka przedstawiła także przykłady represji stosowanych wobec duchowieństwa, jak też wiernych (ograniczenie budownictwa sakralnego) oraz metodycznie prowadzoną laicyzację życia społecznego. Ukazała ponadto, jak istniejące Kościoły odnalazły się w powojennej rzeczywistości oraz dokonała analizy zmieniającego się podejścia władz komunistycznych zarówno do Kościoła rzymskokatolickiego, jak i Kościołów mniejszościowych.

Do tego interesującego i dobrze opracowanego materiału chciałbym zgłosić dosłownie kilka uwag. Pierwsza dotyczy faktu, iż Stefan Wyszyński został podniesiony do godności prymasa 12 listopada 1948 r., nie mógł więc jej objąć w październiku tego roku (s. 372). Kolejna odnosi się do fragmentu mówiącego o „rozpoczynaniu i kończeniu **katechezy** modlitwą” – w tym wypadku chodzi raczej o rozpoczynanie i kończenie w ten sposób zajęć lekcyjnych (s. 458). W przypadku omawiania wprowadzania w życie Okólnika nr 26 z 1958 r. podano tylko przykłady jego sprawnej realizacji w kraju, pomijając przypadki oporu ze strony społeczeństwa, co tworzy częściowo niepełny obraz towarzyszących mu wydarzeń. Pewne zastrzeżenia można mieć do używanego przez autorkę określenia „polityka mijania się”, sugerujące w pewnym sensie tolerancję władz komunistycznych wobec Kościoła rzymskokatolickiego. W rzeczywistości przecież nie prowadzenie otwartej wojny nie oznaczało w stosunku do niego braku represji do 1949 r. (s. 537). Dyskusyjnym stwierdzeniem jest też opinia, iż „w całym omawianym okresie polityka wobec Kościołów mniejszościowych nie odbiegała od polityki prowadzonej przez władze wobec Kościoła katolickiego” (s. 542). Pamiętać trzeba, że komuniści różnicowali nie tylko duchownych wewnątrz Kościoła rzymskokatolickiego ale także wyznania, starając się przynajmniej część z nich wykorzystywać do własnych celów politycznych.

Pracę zamyka dodatkowo wybór materiałów zawarty w Aneksach oraz bogata bibliografia, dowodząca szerokiego spojrzenia na opracowywaną problematykę. Zauważalnym mankamentem jest brak logicznego (chronologicznego?) układu umieszczonych w nich dokumentów. Literatura została wykorzystana krytycznie, odnosi się głównie do wydarzeń regionalnych oraz lokalnych. W przedstawionej rozprawie znajdziemy też liczne tabele i wykresy mające dostarczyć dodatkowego materiału na poparcie wniosków wysuwanych przez Autorkę. Konstrukcja pracy jest czytelna. Rozdziały ułożone zostały według koncepcji chronologiczno-rzeczowej. Również temat (z podanym wcześniej drobnym zastrzeżeniem) i

zakres rozprawy ujęte zostały prawidłowo. Nie można mieć wątpliwości, że praca ta wniesie szereg nowych informacji i umożliwi szersze spojrzenie na badaną problematykę.

Praca ta, niezwykle wartościowa, nie uniknęła kilku drobnych uchybień. Rzeczą, która ma miejsce w całej pracy są tzw. literówki lub po prostu „zjadanie” wyrazów i końcówek. Chociaż nie mają większego wpływu na merytoryczną zawartość pracy, to czasami utrudniają zapoznanie się z nią (m.in. s. 74 – powtórzenie „miała miała”, s. 104 „red. J. Myszor, A. Dziuroka”, s. 109 „wraz z wejścia w życie”, s. 159 „zaliczany był grona”, s. 167 „porozumienie został podpisane”, s. 218 „realizację zdań” oraz s. 228, 255, 256, 369, 530, 539), jak też błędy stylistyczne (jak m.in. na s. 35 „Odsetek ludności polskiej ukazanej [gdzie?, w czym?] w 1921 r. był ...”, s. 155 „o współpracę z Policją Polityczną”; s. 162 „Zwrócono jednak na pewien mankament”, s. 287 niedokończone zdanie „... do 28 stycznia 1946 r. pracował w..”, s. 317 „Premier Józefa Cyrankiewicza 26 marca 1962 r. wyraził ...” oraz na s. 385, 415, 430, 444, 447, 472, 492).

Nie ulega dzisiaj wątpliwości, że problem stosunku władz komunistycznych w Polsce do Kościoła rzymskokatolickiego, jak i innych wyznań działających na terenie naszego kraju jest bardzo złożony. Przedstawiona do oceny dysertacja dostarcza odpowiedzi przynajmniej na główne związane z tą problematyką kwestie, odnoszące się do terenu województwa łódzkiego. Chociaż poruszone przez Autorkę zagadnienia przybliżają nas do zrozumienia pewnych mechanizmów działania władz, to jest ona świadoma potrzeby przeprowadzenia pogłębionych badań, które pozwoliłyby dokładniej poznać chociażby zależności istniejące między RdSW/WdSW i lokalnymi strukturami partyjnymi. Wskazała też uprzywilejowaną pozycję zajmowaną przez wszechobecny aparat bezpieczeństwa, odgrywający jedną z kluczowych ról w kształtowaniu polityki wyznaniowej prowadzonej wobec Kościołów i związków wyznaniowych. Natomiast dzięki poświęceniu uwagi roli partii komunistycznej opisywane w dalszej części wydarzenia nabierają bardziej realnego wymiaru.

Dzięki przeprowadzonym przez Autorkę badaniom i analizie dokumentów archiwalnych poznajemy to, co obok struktury istniejących wówczas organów administracji wyznaniowej było najważniejsze – ludzi w niej działających. Przedstawione i scharakteryzowane sylwetki pracowników odpowiedzialnych za politykę wyznaniową „uczłowieczają” urząd, wskazując konkretne osoby odpowiedzialne za podejmowane decyzje, które jak się okazuje miały imiona i nazwiska. Dzięki m.in. temu i ogólnie tej pracy historia przestaje być opisem losów anonimowych bohaterów i antybohaterów. Zgromadzone materiały wnoszą też do szerszego obiegu nowe, nie znane wcześniej wiadomości, przedstawione w sposób ciekawy, skłaniający czytelnika do refleksji nad zachodzącymi wówczas wydarzeniami.

W oparciu o powyższe ustalenia mogę stwierdzić, że mgr Ewelina Ślęzak wykorzystwała dostępne źródła reprezentatywne dla danego okresu, pozwalające na obiektywne przedstawienie omawianych wydarzeń. Po lekturze przygotowanej rozprawy odnosi się wrażenie, że nie pominięto żadnego istotnego elementu mogącego przyczynić się do poznania zasad funkcjonowania administracji wyznaniowej na omawianym terenie. Autorka dostrzega główne różnice w polityce prowadzonej przez władze wobec różnych wyznań. Wykazała się też znajomością realiów wpływających na przemiany polityczne i społeczne. Dostrzega również skutki, jakie pociągały za sobą zachodzące wydarzenia historyczne i potrafi dokonać ich gradacji.

Przedstawiona do oceny rozprawa nie zawiera poważniejszych błędów merytorycznych i wyczerpuje podjęty problem badawczy. Drobne uwagi, które zostały tutaj zgłoszone nie negują dużej wartości merytorycznej i naukowej przygotowanego opracowania, które wnosi szereg nowych ustaleń i informacji dotyczących opisywanego zagadnienia, będących częścią przemian zachodzących w omawianym okresie w regionie i całym kraju. Autorka wykonała olbrzymią pracę analizując tak dużą liczbę źródeł. Podsumowując należy stwierdzić, że uwzględnienie uwag podniesie walor przygotowywanej publikacji, a przedstawiony materiał należy ocenić pozytywnie. Oparty jest on w większości o niewykorzystywane do tej pory źródła, pozwalające lepiej poznać wydarzenia polityczne zachodzące w regionie, jak też działalność administracji państwowej, struktur partyjnych oraz aparatu bezpieczeństwa. Z tego też względu zasługuje na wydanie drukiem.

Praca należy do udanych, doktorantka wykazała się znajomością warsztatu naukowego i literatury przedmiotu. Udowodniła umiejętność samodzielnego formułowania ocen. Drobne uchybienia w żaden sposób nie pomniejszają wartości zgromadzonego materiału ukazującego ważne karty historii oraz powiązania wydarzeń ogólnopolskich z tymi mającymi miejsce w poszczególnych województwach. Praca spełnia wymagania Ustawy o stopniach naukowych, w związku z czym, wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do obrony.

Łomża 10 maja 2021 r.

dr hab. Krzysztof Sychowicz
prof. PWSzIP w Łomży